

NARATOLOŠKI VIDIKI IN HAGIOGRAFSKI DISKURZ V *ŽIVLJENJU SVETNIKOV IN PRESTAVNIH GODOVIH* FRANCA VERITIJA

ALENKA KORON

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Ljubljana, Slovenija
alenska.koron@zrc-sazu.si

Delo Franca Veritija (1771–1849), v devetnajstem stoletju priljubljenega pisca svetniških življenjepisov, bi bilo danes v širši javnosti verjetno pozabljeno, če literarni zgodovinarji z debato o začetnikih slovenske pripovedne proze ne bi pred časom oživili zanimanja zanj. Po kratkem prikazu te debate in problematizaciji dvomov o tem, da Veritijeve hagiografije sodijo v sistem slovenske pripovedne proze, obravnavam v tem članku dve hagiografski besedili (*Sveti Anton, dubovni oče pušavnikov* in *Sveti Perpetua, Felicita in tovarši, marterniki*) iz dela *Življenje svetnikov in prestavni godovi* (1828–29) z naratološkega vidika in na ozadju žanrskih značilnosti hagiografskega diskurza.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.9.2023.2](https://doi.org/10.18690/um.ff.9.2023.2)

ISBN
978-961-286-778-2

Ključne besede:
pripovedna proza 19.
stoletja,
didaktična literatura,
hagiografija,
naratologija

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.9.2023.3](https://doi.org/10.18690/um.ff.9.2023.3)

ISBN
978-961-286-778-2

Keywords:

19th century narrative prose,
didactic literature,
hagiography,
narratology,
hagiografski diskurz,
hagiographic discourse

NARRATOLOGICAL ASPECTS AND HAGIOGRAPHIC DISCOURSE IN *ŽIVLJENJE SVETNIKOV IN PRESTAVNI GODOVI* BY FRANC VERITI

ALENKA KORON

Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Institute of Slovenian
Literature and Literary Studies, Ljubljana, Slovenia
alenka.koron@zrc-sazu.si

The work of Franc Veriti (1771–1849), a renowned writer of saints' biographies in the nineteenth century, would probably have been forgotten by the general audiences today if literary historians had not revived interest in him some time ago with a debate about the originators of Slovenian narrative prose. After briefly presenting this debate and problematizing the doubts that Veriti's hagiographies belong to the system of Slovene narrative prose, in this article I discuss two hagiographic texts (*Saint Anthony, spiritual father of the hermits* and *Saint Perpetua, Felicitia and companions, martyrs*) from the work *Življenje svetnikov in prestavni godovi* (1828–29) from a narratological point of view and on the backdrops of genre characteristics of hagiographic discourse.

1 Literarnozgodovinski okvir

Ime Franca Veritija (1771–1849), dolgoletnega horjulskega župnika italijanskega oziroma furlanskega rodu (rodil se je v Tolmezzu, svojo življenjsko pot pa zaključil kot kanonik v Novem mestu), se v slovenski literarni zgodovini pogosto omenja ob vprašanju o začetkih slovenske pripovedne proze. Čeprav je bil Veriti plodovit pisec (prim. Smolik 2000), sta v zvezi s tem vprašanjem literarne zgodovinarje pritegnili predvsem dve njegovi deli, alegorična pripoved *Popotnik široke in ozke poti* (1828) in *Življenje svetnikov in prestavni godovi* (1828–29), okrog 2500 strani obsegajoče hagiografsko delo v štirih zvezkih, ki je bilo nato še dvakrat ponatisnjeno (1831, 1855), pripravljeno pa iz materialov novomeškega kanonika Mihaela Hofmana.¹ V debato izpred nekaj desetletij, ki ji bomo zaradi njenega pomena in značilnosti posvetili nekaj pozornosti, sta Veritija vpletla Matjaž Kmecl v delu *Od pridige do kriminalke* (1975) in Janko Kos v knjigi *Primerjalna zgodovina slovenske literature* (1987), oba pa sta se navezala še na mnjeni starejših avtorjev (Luka Pintar, Fran Levstik).²

Kmecl je menil, da je v *Popotniku široke in ozke poti* pripovedna pravzaprav le »osnovna zgodba (fabula)« oziroma predvsem njen prvi del, da so osebe le alegorične personifikacije abstraktnih pojmov, da besedilu manjka izkustvena verjetnost, pa tudi nekaj drugih temeljnih pripovednih prvin, »predmetnih in osebnih opisov, dialoga ipd.«, zaradi česar je mogoče le pogojno razpravljati o njem kot o prvem slovenskem romanu ali povesti (1975: 12–13). Kot prvo slovensko povest pa je po njegovem mogoče obravnavati delo *Sreča v nesreči* (1836) Janeza Ciglerja (prav tam: 14).

Pomembna je še Kmeclova določitev pripovednega izročila oziroma tradicije. Deli jo na dvoje vrst, ljudsko pripoved (danes bi verjetno raje rabili izraz folklorna pripoved) in slovensko cerkveno literaturo (danes raje verska ali nabožna literatura), h kateri prišteva pridige, namenjene neposrednemu ogovoru vernika, in svetniške življenjepise ali hagiografije, namenjene predvsem tihemu branju. Funkcija pripovednega je po njegovem pri obeh ista, in sicer podajanje zgledov in nasvetov,

¹ Doslej ni bilo mogoče ugotoviti podrobnosti glede avtorstva, saj Hofmanovih rokopisov kljub poizvedovanju ni bilo mogoče najti. Kot piše že Smolik (1997: 503), tudi primerjalne raziskave, ki bi ugotovile, koliko je v Veritijevih (oziroma Hofmanovih) hagiografijah izvirnega in na katere tuje zglede, ki jih je bilo takrat veliko, sta se pri pisanju opirala, še niso bile opravljene.

² Podobna stališča kot v navedenih knjigah sta avtorja predstavila že v zgodnejših objavah. Prim. npr. Kmecl 1972, 1974 in Kos 1981.

kako živeti in se ravnati po naukih svete cerkve (prim. Kmecl 1975: 16). Ko govori o funkciji te literature, ima torej po vsej verjetnosti v mislih njeno didaktičnost oziroma vzgojnost. Če se za razjasnitev pojma didaktičnost, ki ga Kmecl sicer ni uporabil, ozremo po strokovni literaturi, zlahka najdemo potrditev za sklep, da je *Popotnik široke in ozke poti* primer didaktičnega besedila. Tekst imamo namreč lahko za didaktičen, »če je bil ustvarjen, posredovan in sprejet kot tekst, izoblikovan, da uči, poučuje, svetuje, vzgaja, vceplja moralo ali spreminja in uravnava obnašanje« (Feros Ruys 2008: 5).

Kmecl je spregovoril tudi o *Življenju svetnikov*; na podlagi odlomkov iz življenjepisa sv. Hilariona in sv. Romana je presodil, da je življenjepisec uporabil zapisani dramatični trenutek iz svetnikovega življenja za uveljavljanje krščanskega nauka in iz poprejšnjih pripovedi napravil eksempl. Poleg tega priča o povezanosti konkretnega v zgodbi in abstraktnega nauka tudi zunanja zgradba Veritijevih hagiografij: prvi del vsake vsebuje svetnikovo življenje, drugi del je nauk, ki pridigarsko ogovorno obdela v prvem delu izluščeno vrtilino, tretji pa je molitev k obravnavanemu svetniku. Pripovedno je tako povsem v funkciji poučnega oziroma »biografski del le povod, le oprijemljivo izhodišče za pridigarsko povzetje in zaključno molitev« (Kmecl 1975: 18). To pomeni, da lahko imamo tudi Veritijeve hagiografije za primer didaktične literature. V nadaljevanju je Kmecl spregovoril še o *Sreči v nesreči* in postavil tezo, da je bila za nastanek tega dela pomembnejša slovenska pridižna tradicija kot vzgojne povesti Christopha Schmida (Kmecl 1975: 19–21).

Kar zadeva pripovedno obdelavo v teh dveh Veritijevih delih, je Kosovo mnenje podobno Kmeclovemu, razlikuje pa se glede njune vključitve v pripovedno prozo. Kot pojasnjuje v predgovoru k *Primerjalni zgodovini slovenske literature*, namreč pojmuje kot literaturo le besedno umetnost, ki nastaja »pretežno iz umetnostno-estetskih nagibov v profesionalnih literarnih okoljih, zato ne vključuje vase cerkvene književnosti od 16. do 18. stoletja, pa tudi ne srednjeveškega ljudskega in verskega slovstva v njegovi ustni ali pisni podobi« (Kos 2001: 6).³ Neliterarna naloga oziroma funkcija, ki prevladuje v didaktičnih besedilih, kakršni sta Veritijevi, naj bi torej v skladu z logiko Kosovega načelnega premisleka ne dopuščala njune umestitve v pripovedni kanon. To velja zlasti za svetniške življenjepise iz *Življenja svetnikov*, ki

³ Kosovo knjigo citiram po drugi izdaji, čeprav razen enega dodanega poglavja, ki obsega literaturo zadnjih trideset let 20. stoletja, ni bila spremenjena.

sledijo hagiografskemu izročilu, toda slednje je »izpolnjeno le s skromno razvitimi pripovednimi prvinami« (Kos 2001: 112). Nekaj več pripovednih prvin in s tem večjo literarno vlogo naj bi imel le *Popotnik*, ki ga Kos imenuje alegorično-moralistična pripoved in o njem domneva, da je predelava neznanega nemškega ali italijanskega, verjetno epigonskega besedila s konca 18. stoletja (Kos 2001: 111–112). Izvirnost kot eden od pogojev za uvrstitev besedila v pripovedni kanon, je vprašljiva tudi v primeru *Sreče v nesreči*; Kos je sicer zavrnil Kmeclovo tezo in prepričljivo pokazal Schmidovo vlogo za besedilno in idejno oblikovanost te povesti, navedel med njenimi zgodnejšimi zgledi poznoantično romansko tradicijo in tudi njeno didaktično izročilo, ter poudaril pripetost na razsvetljsko ideologijo, razpravi o prvi izvorni slovenski pripovedi pa se je izognil.

Kmecl in Kos sta v debati pravzaprav razmišljala v okvirih restriktivno pojmovanega kanona slovenske literature, ki je iz pripovedništva izključeval prevodno, mladinsko, žensko, trivialno in didaktično literaturo. Kos je bil strožji v načelnem premisleku, ampak v praksi je vendarle opozoril na pomen *Sreče v nesreči* in drugih krištofšmidovskih pripovedi za razvoj slovenske mladinske, popularne in »večerniške« proze, omenil pa tudi njihov svojski vpliv na pripovedništvo Ivana Cankarja (prim. Kos 2001: 116–117). Desetletja literarnovednih raziskav, ki so sledila, in razvoj novih konceptov in pogledov na stroko so preučevanje literarnega kanona, utemeljenega še na romantičnih pojmovanjih literature kot izvirne in avtonomne estetske umetnine, temeljito razširili na preučevanje najširšega spektra. Uveljavilo se je tudi spoznanje, da je treba pri obravnavah nacionalne literarne zgodovine upoštevati sočasna merila estetske in umetniške vrednosti in ne današnjih. Novejše raziskave tako v sistem slovenske nacionalne literature vključujejo prej odrinjene in obrobne literarne podsisteme ter njihove historične in konvencijske kontekste (prim. Žejn 2021). Na ozadju novih pogledov in koncepcij slovenske in tuje literarne vede je Andrejka Žejn v monografijo *Izhodišča slovenske pripovedne proze: Dvestoletna tradicija slovenske pripovedne proze: Od sredine 17. do sredine 19. stoletja* v to obdobje slovenskega (pisnega) pripovedništva vključila še prevode, rokopise in versko ter sploh didaktično literaturo (tega pojma resda ne uporablja) s prevladujočo retorično funkcijo, kar pomeni, da imajo besedila namen vplivati na sprejemnika.⁴

⁴ V raziskavi je Andrejka Žejn zaobšla pripovedno izročilo ustnega, folklornega pripovedništva, torej »prozne oblike, ki jih pripovedujejo ljudje v vsakdanjem življenju«. Po novejših folklorističnih pogledih folklorno pripovedništvo ne izključuje pripovednih pesmi, balad in kratkih folklornih žanrov, kot so npr. pregovori, uganke, šale, zbadljivke, zagovori, vraže, vendar vključuje predvsem pripovedovanje zgodb v vsakdanjem sporazumevanju (prim. Kropcej

Čeprav je bilo težišče njene raziskave na Ciglerjevi *Sreči v nesreči*, sta bili tudi obe Veritijevi deli med ostalimi v obravnavanem elektronskem korpusu PriLit nedvoumno prikazani v njuni vpetosti v sistem slovenske pripovedne proze.

2 Zastavitev problema in žanrska kompleksnost hagiografij

Če torej trdimo, da sta Veritijevi deli pripovedni, potem je hagiografska besedila v *Življenju svetnikov in prestavnih godovih*⁵ seveda mogoče osvetliti tudi s pomočjo značilnosti, lastnosti in določil, ki jih je za analizo pripovednih besedil razvila naratologija.⁶ Med najpogosteje uporabljane naratološke značilnosti pripovedi štejejo pripovedovalec oziroma pripovedovalčev glas ali pripovedna instanca, oseba ali lik, karakterizacija, pripovedovanec ali naslovljenec, perspektiva oziroma fokalizacija, govor in misli oseb oziroma likov, dogajanje in dogodki, pripovedni in pripovedovani prostor in čas. Pripovednost pa za naratologijo predstavlja skupek lastnosti, ki pripovedna besedila v temelju ločijo od lirskih in dramskih. Večina dosedanjih raziskav povezuje pripovedne značilnosti – lahko jim rečemo tudi naratološke kategorije – z akcijo oziroma dogajalno komponento, speto z dejanji oseb ali likov in razporeditvijo obravnavanih dogodkov v neko časovno zaporedje. Nekateri naratologi, zlasti Monika Fludernik in njeni nadaljevalci, pa povezujejo pripovednost tudi z izkušnjo, izkustvenostjo ali doživetostjo (*experientiality*).

Upoštevajoč hagiografsko izročilo *Življenja svetnikov* in didaktični, vzgojno-poučni namen dela oziroma retorično funkcijo dela je morda smiselno razčistiti še vprašanje literarnosti oziroma literariziranosti in tudi fikcijskosti ter na drugi strani faktičnosti oziroma nefikcijskosti Veritijevih pripovednih besedil. Poleg literarnosti, ki je izvorno Jakobsonov koncept in določa literarnost (ne pa literaturo) za pravi predmet literarne znanosti, se v literarni stroki ponuja še pojem polliterarnosti, samo da tudi ta implicira območje restriktivnih pojmovanj pripovednega kanona. Veritijevemu hagiografskemu diskurzu namreč nikakor ni mogoče odreči specifične literarnosti oziroma literariziranosti, ki se ne izkazuje le s pripovedno organizacijo, ampak tudi

Telban 2021: 13). Seveda pa je vprašanje, koliko bi ji dosedanji razvoj stilometričnih raziskav in digitalne humanistike že omogočal združeno obravnavo tako heterogenih gradiv.

⁵ Veritijevi življenjepisi posameznih svetnikov so kratki, vsakemu dnevu pa je dodal, kot piše Smolik, »premišljevanje o pomenu posameznega svetnika (Nauk) in še Molitev, ki pa ni liturgična iz obrednih knjig, ampak v molitvenem slogu oblikovan pomen svetnika za bralca« (1997: 503).

⁶ Naratologija se je sicer večinoma ukvarjala z literarnimi fikcijskimi besedili, zlasti v svoji postklasični fazi pa vse pogosteje tudi z nefikcijskimi.

v njenem prepletu z jezikovnim slogom, s sintaktičnimi, ritmičnimi in drugimi transformacijami besedil. Toda jezikovni slog nas tu zaradi fokusa na pripovednosti ne bo posebej zanimal. In še glede faktičnosti ali nemara fikcijskosti besedil: v hagiografijah gre za življenjepise nekoč realno obstoječih, zgodovinskih oseb, zato bi načeloma lahko sklepali, da imamo pri njih opravka s faktičnimi oziroma nefikcijskimi besedili. Ker pa je poststrukturalizem močno omajal razločenost faktov in fikcije, bomo v nadaljevanju ob izbranih primerih vseeno opozorili na sledi fikcijskosti.

In kako je z žanrskimi značilnostmi hagiografij? Kot v svoji razpravi *Evropska hagiografija med Bogom in narodom* zgoščeno piše David Movrin (2016: 79–81), ki dobro predstavi izmuzljivost tega pojma, je hagiografija termin za življenjepise svetnikov šele od 19. stoletja dalje. Takrat je namreč retroaktivno »zbral« in začel krovno označevati oblikovno zelo heterogene zvrsti.⁷ Po Hippolytu Delehayu, ki je o hagiografiji razpravljal na začetku 20. stoletja, ta termin vključuje vse, »kar vzpostavlja, razširja ali krepí čaščenje svetnikov«, to pa je lahko biografija, martirologij, epitaf, pridiga, himna, pismo, poročilo o prenosu relikvij ali translacija, zbirka čudežev, *acta* ali *passio*. Približno stoletje za njim je o isti problematiki v uvodu v antologijo srednjeveških hagiografskih besedil pisal tudi Thomas Head in podobno uvrstil v hagiografski žanr »življenja svetnikov, zbirke zgodb o čudežih, poročila o odkritju ali prenosu relikvij, kanonizacijske odloke, preiskave o življenju svetniških kandidatov, liturgične knjige, pridige in videnja« (Movrin 2016: 80), torej spet zelo različno gradivo, ki povrh tega ni nujno omejeno le na krščanske tekste, ampak vključuje tudi islamsko in judovsko izročilo in seže nazaj vse do antike in helenističnih *aretalogij*.

Poleg tega, da je hagiografija krovni žanr za različno gradivo, termin konvergira še z legendo, priljubljeno v srednjem veku. Potem ko je pomen legende v času humanizma, reformacije in razsvetljenstva nekoliko upadel, jo je spet rehabilitirala romantika, pa tudi poznejša obdobja. V sodobni rabi označuje legenda večinoma »zgodbe o življenju svetnikov, prepredene z religiozno, ljudsko ali pesniško domišljijo« (Zimmermann 1934: 450); zgodovinska dejstva so v legendi idealizirana in preoblikovana, zlita s pravljичnimi motivi, v ospredju je čudež ali čarovnija, možne pa so še legende, ki vzročno razlagajo imena, podobo in nastanek romarskih poti itn.

⁷ Starejši pomeni izraza so bili drugačni. O tem gl. Movrin 2016: 79.

Preplet z legendo torej opozarja na vsebinsko raznolikost, hibridnost in historično spremenljivost hagiografij. Po drugi strani pa daje slutiti tudi pomanjkljivosti zgolj formalnih kriterijev pri opredeljevanju žanrskih karakteristik, na kar je opozoril že Van Uytfanghe (1993: 146–147),⁸ in kliče po drugačnem pristopu.

Tak pristop je v spisu *L'hagiographie: un »genre« chrétien ou antique tardif?* s pojmom hagiografski diskurz, ki je bolj ali manj skupen okvir vsem hagiografskim besedilom in jih usmerja, zanj pa so značilne štiri temeljne poteze, vpeljal kar Marc Van Uytfanghe (1993:148–149).⁹ S pomočjo teh štirih temeljnih potez je potem obravnaval množico nekrščanskih, judovskih in poznoantičnih krščanskih tekstov. Pokazal je, da je v t. i. duhovnih biografijah (*biographies spirituelles*) ali v drugih žanrih sicer mogoče slediti zgolj posamezni od teh potez daleč nazaj v antiko, toda prisotnost zgolj ene od njih še ne ustreza vpeljanemu pojmu. Šele preplet vseh štirih določil upravičuje govorjenje o kompleksnem hagiografskem diskurzu. Ko se je skoraj dve desetletji zatem v razpravi *L'origines et les ingrédients du discours hagiographique* (2011) vrnil k isti temi, teh določil ni bistveno spremenil, olajšal pa je njihovo razumevanje z dopolnilnimi pojasnjevalnimi formulacijami. V svojem nadaljnjem povzemanju štirih značilnih potez hagiografskega diskurza se zato opiram na novejšo razpravo.

Prvič, hagiografska besedila obravnavajo osebe, ki so na poseben način zelo intimno povezane z Bogom ali božanskim, vendar same niso bogovi. Krščanski svetnik je bolj Božji človek (*homo Dei*), Gospodov služabnik (*servus Domini*), bolj človek, ki se ga je dotaknila Božja milost, kot božanstvo. V vseh primerih, tako poganskih kot krščanskih, pa so glavne osebe zelo karizmatična in pobožna bitja, ki presevajo nekakšno božanskost.

Drugič, besedila so močno stilizirana. Začetna stilizacija je lahko zakoreninjena v sami subjektivnosti teh »svetnikov«, ki se kažejo kot historični, kar jih je večina tudi bila, pomembnejša pa je stilizacija, ki prihaja skozi interpretativno prizmo avtorjev; ti v prikazovane osebe v veliki meri projicirajo svoje lastne ideje ali ideale. Vsak svetnik je »konstruiran«, meni Van Uytfanghe, in da bi razumeli *Življenje svetega Antona*, je zato treba poznati Atanazijevo teologijo.

⁸ O žanrski pestrosti hagiografij gl. tudi Movrin 2016: 82–84.

⁹ Na ta spis se sklicuje tudi Movrin v zgoraj večkrat citirani razpravi.

Tretje določilo je povezano z drugim in se nanaša na funkcijo besedil. Ta ni toliko informativna kot performativna, saj si avtorji želijo prepričati občinstvo, svoje junake pogosto apologetsko povzdigovati, idealizirati in prikazati kot zgledne ter prek njih oznanjati misli in način življenja, ki jih utelešajo. Življenja krščanskih svetnikov tako vedno upodabljajo udejanjeno Kristusovo življenje (takšna *imitatio Christi* je celo njihovo bistveno sporočilo). Ena od posledic performativne funkcije je *memoria tendenziosa*: v razpoložljivem izročilu se obdrži le pozitivno, podatki so usmerjeni in ciljno izbrani, kajti cilj determinira stilizacijo in ustvarja verjetni kontekst. Tako zastavljena biografija ni nevtralna, ampak družbi biografsko s panegirikom in pledoajjem.

In četrtič, stilizacija s performativno funkcijo je narejena s pomočjo določenega števila arhetipov, ki razkrivajo vrline (*virtus*) in čudeže (*virtutes*). Hagiografski diskurz je pravzaprav diskurz o vrlinah in čudežih. Zadnja razsežnost je lahko zelo razvita ali zelo omejena, celo odsotna (nekateri svetniki pač niso dejavni tavmaturgi), a je vseeno prisoten minimum nadnaravnega vzdušja, saj Bog ali bogovi bedijo nad protagonistom. Toda etos, vzgajan oziroma konkretiziran s protagonistovim obnašanjem in krepostnim ravnanjem, je vedno zelo prisoten (Van Uytfanghe 2011: 37–43).

Na podlagi povedanega lahko torej sklepamo, da je prav didaktičnost vidno žanrsko obeležje hagiografskega diskurza.

3 Pripovedni vidiki Veritijevih življenjepisov svetega Antona puščavnika in svetih Perpetue, Felicite in »tovaršev, marternikov« ter hagiografski diskurz

Za analizo nekaterih največkrat rabljenih, standardnih naratoloških kategorij sem izbrala v zgornjem mednaslovu navedeni besedili, ki sta obe vključeni v prvi zvezek te obsežne publikacije;¹⁰ obe sta kratki, dolgi le po nekaj strani, in tudi sicer močno oddaljeni od poznoantičnih izvornikov: Atanazijevo *Življenje svetega Antona*, ki ga imamo tudi v slovenskem prevodu, je namreč prvotno zapisano v obliki obsežnega pisma, pasijon svete Perpetue pa se začne kot dnevnik v prvi osebi in konča kot

¹⁰ Obravnava ne vključuje nehagiografskih besedil, torej obeh Naukov in Molitev, ki sicer sledita vsakemu življenjepis.

tretjeosebno poročilo o njenem mučeništvu. Če upoštevamo komunikacijsko razsežnost pripovedi, izpustimo avtorja¹¹ in se osredotočimo na pripovedovalca, tega slednjega lahko razumemo kot v prototipičnem smislu enoten, stabilen in razločen, človeškemu podoben glas; ta »proizvaja« celoten pripovedni diskurz, ki ga beremo in ki na splošno, ne pa vedno, privzema obliko poročila o neodvisno obstoječih in znanih dejstvih (Margolin 2009: 354).

V primeru obeh izbranih življenjepisov imamo opravka z na videz neosebno načinom pripovedovanja, povezanim z anonimnim glasom ali prikritim (*coverit*) pripovedovalcem, ki prihaja iz prostorsko in časovno neekspliciranega izhodišča in za seboj nima psihološke osebe ali konkretnega lika, ko kategorično oznanja dejstva; v primeru svetega Antona pripovedovalec npr. poroča, da je bil Anton leta 252 rojen v Egiptu kot sin bogatih staršev (Veriti 1831: 197),¹² pri sveti Perpetui pa se npr. sklicuje na avtoriteto svetega Avguščina, ki visoko ceni svete mučence, saj so že v njegovem času v cerkvi brali popisovanja njihovega trpljenja in smrti (prav tam: 464). Kljub temu pa pripovedovalec ne poroča le o posameznih dejstvih, ampak vsebuje njegov diskurz tudi raznolike časovne povzetke in druge komentarje, pripombe in posplošitve, ki zadevajo pripovedovano, pojasnila, interpretacije, sodbe o dejanjih in osebah itn. Že čisto na začetku življenjepisa o sveti Perpetui npr. poroča, da je imela »še majhniga otroka, kadar je za vero umerla« (prav tam: 464) in tako uvodoma anticipira tragični dogodek. Pripoved se v obeh življenjepisih odvija v tretji osebi in izključno v pretekliku, pripovedovalec pa ni navezan na nobeno izrecno govorno situacijo, označujoč tako, da so se pripovedovani dogodki že odvijali. Prav tako nikjer izrecno ne nagovarja pripovedovanca, torej naslovnika pripovedne komunikacije. Videti je, kot da vednost pripovedovalca o obravnavanem svetniku in mučencih ni z ničimer omejena, saj lahko dostopa tudi do njihovih misli. Tako npr. pozna mentalne procese svetega Antona: »En dan je v cerkev gredoč sam per sebi mislil, kako srečni so bili aposteljni, ki so vse zapustili in za Jezusam šli« (prav tam: 198). Lahko torej rečemo, da imamo opravka z zanesljivim pripovedovalcem, ki pripovedovancu oziroma bralcu ne prikriva informacij, ključnih za ustvarjanje sodbe o obravnavanih osebah. Perspektiva je vendarle večinoma zunanja, izmenjujeta se panoramska in scenska, odvisna tudi od predstavljanje glasnega govora oseb oziroma

¹¹ Avtor pripovedi ali tudi avtorjev glas (v našem primeru Veritijev glas) je pri nekaterih neklasičnih naratologih (npr. Richard Walsh, Sylvie Patron) vsega upoštevanja vreden in dejanski vir pripovednega izjavljanja, vendar je treba, kakor opozarja Van Uytfanghe, za celovito razumevanje hagiografije dobro poznati teologijo avtorja; ker prihajam iz literarne stroke, o teologiji avtorja seveda ne morem soditi, tako da se omejujem na analizo pripovedovalca.

¹² Veritijevo *Življenje svetnikov* citiram po izdaji iz leta 1831, ki mi je bila dostopna v knjižni obliki, ne le na spletu.

dialoga; zlasti npr. v življenjepisu svete Perpetue srečamo kar veliko takšnega govora in ga moramo že prišteti med elemente fikcijskosti; prav zaradi njih se na prvi pogled zdi, da je v tem življenjepisu več fikcijskih prvin kot v Antonovem.¹³

Stilizacija hagiografskega diskurza vključuje semantiko pridevnikov pri karakterizaciji (torej pri pripisovanju psiholoških in drugih lastnosti osebi) svetega Antona in priča o spoštljivem odnosu pripovedovalca do njega, pri sveti Perpetui pa je razvidna v pripovedovalčevem sočutju do usode mučencev in naglaševanju Perpetuine stanovitnosti glede vere z dramatičnim stopnjevanjem pritiskov nanjo, ki mejijo celo na okrutnost. V obeh življenjepisih je močno izražena karizmatičnost predstavljenih svetnikov in povzdignjena njihova pobožnost, kakor predvidevajo značilnosti hagiografskega diskurza, pri sveti Perpetui pa npr. še njena submisivnost do očeta, ki je prav tako ne odvrne od vere: »Preden so jo v ječo peljali, jo je oče, ki je ajd bil, ljubeznivo prosil od Jezusove vere odstopiti in malike moliti, de ne bo umorjena; in ker je z lepim ni mogel pregovoriti, jo je neusmiljeno pretepal. Perpetua se ni vdala, in bolečine voljno pretrpela; le bolelo jo je serce, de je bil oče razžaljen« (Veriti 1831: 464). Pripovedovalec seveda nikdar ne podvomi o upravičenosti njene žrtve, saj je ob mučeniški smrti »šla iz žalosti v večno veselje« (prav tam: 466). Prav tako ni težko najti ponazoritev za performativnost življenjepisov in *memorio tendenzioso*, ki jo morda lahko vidimo v tem, da so iz pripovedi o svetem Antonu pravzaprav izpuščene znamenite, iz izvornika znane skušnjave, ki so ga mučile v letih puščavniškega življenja; pri Veritiju so le bežno omenjene: »Ta sveti mladeneč je bil dolgo od nevošljiviga hudiča skušan, pa je s postam, z molitvijo, s premišljevanjam, s pokorjenjem, seosebno z ljubeznijo do Jezusa vse skušnjave serčno premagoval« (Veriti 1831: 198). O vrlinah predstavljenih svetnikov torej ni mogoče dvomiti.

Pogosto analizirani naratološki kategoriji sta še prostor in čas. O pripovedovalčevem prostoru in času smo nekaj povedali že zgoraj; če razumemo pripovedni prostor kot fizično obstoječe okolje, v katerem živijo in se gibljejo osebe (Buchholz in Jahn 2008: 552), pa bi lahko na splošno rekli, da se Veriti ne posveča kaj dosti opisom prostora. Kljub temu imamo na makroravni prostorske organizacije besedila Antonov življenjepis lahko za pot, torej nekakšno časovno zaporedno evidenco pomembnih prostorov, povezanih z njegovim življenjem od rojstva v Egiptu do smrti v puščavi. Drugi življenjepis o sveti Perpetui, Feliciti in skupini mučencev je prostorsko bolj

¹³ Ta vtis bi bilo treba seveda preveriti s preštevnimi metodami.

nedoločen in omejen na ključne prizore preizkušanja njihove vere in mučenstva, ki ga zakrivi oblastnik Hilarijan, vseeno pa imamo opravka z nekakšnim časovnim zaporedjem. Toda prostorske aspekte življenjepisov lahko po hierarhiji, ki jo je sistematizirala Marie-Laure Ryan,¹⁴ še nadrobneje razčlenimo.

Prva od petih temeljnih ravni v njeni sistematizaciji pripovednega prostora v pripovedi so prostorski okviri, definirani kot »neposredno okolje oseb ali likov«, kot »menjajoča se prizorišča delovanja« (Ryan, Foote in Azaryahu 2016: 24): z gibanjem oseb se spreminjajo tudi prostorski okviri in se stekajo drug v drugega. Prostorski okviri so lahko hierarhično organizirani z relacijo vsebovanja manjših prostorov v večjih, meje med njimi pa so lahko ostre ali zabrisane. V življenjepisu svetega Antona lahko opazimo, da so prostori poimenovani (dom, cerkev, samotno bivališče v puščavi, bivališča drugih puščavnikov), ne pa tudi plastično izrisani, ampak nekako zaporedno nanizani, meje med njimi pa so v bistvu ostre. Najdemo lahko tudi prehod v mentalni prostor: »En dan je v cerkev gredoč sam per sebi mislil, kako srečni so bili aposteljni, ki so vse zapustili in za Jezusam šli« (Veriti 1931: 198). V drugem življenjepisu so prostori še bolj nedoločni (ječa, sodišče, vladarski prostor), a tudi tu pregledno zaporedno uvrščeni.

Naslednja raven je dogajališče, ki je pri svetem Antonu sorazmerno bolj oprijemljivo določeno kot Egipt v poznoantičnem času rimske nadvlade, ko je na oblasti cesar Konstantin, pri sveti Perpetui in ostalih mučencih pa le kot poznoantični rimski imperij v času vladarja Hilarijona.

Tretjo kategorijo imenuje Ryan zgodbeni prostor. Sem se uvrščajo vsi prostorski okviri in vse v besedilu omenjene lokacije, ki niso prizorišče dejansko odvijajočih se dogodkov, vključno z vsemi lokacijami dejanskega sveta, na katere referirajo krajevna imena. Zgodbeni prostor je v prvem življenjepisu torej geografsko širši in natančneje določen, z referenco na Konstantina oziroma na njegovo pismo svetemu Antonu pa tudi razširjen in, podobno kot pri hagiografiji skupine na čelu s Perpetuo z referiranjem na svetega Avgušтина, »podaljšan« v prostore intertekstualnosti.

¹⁴ Ryan je o tej sistematizaciji pisala vsaj dvakrat, tu pa se sklicujem zlasti na njeno novejšo delo iz leta 2016, ki sta ga podpisala še Kenneth Foote in Maoz Azaryahu in je naslovljeno *Narrating Space/Spatializing Narrative: Where Narrative Theory and Geography Meet*. Toda iz njega je razvidno, da je ona sama avtorica prvega poglavja, v katerem je predstavljena sistematična analiza prostora v pripovedi. Njeno sistematizacijo sem že uporabila za analizo prostora v romanu Iana McEwana *Sobota* (prim. Koron 2019: 121–140).

Četrta raven je zgodbeni svet; konstituirajo ga izbrani kraji, ločeni s prazninami. Zadnja kategorija pripovednega sveta pa je pripovedni univerzum, vključuje pa »svet, ki je v besedilu prikazan kot dejanski, ter vse kontrafaktične svetove, ki jih liki konstruirajo kot verjetja, želje, strahove, spekulacije, hipotetično mišljenje, sanje, fantazije in domišljajske stvaritve« (Ryan, Foote in Azaryahu 2016: 25). V obeh življenjepisih imamo opravka predvsem z zunanjiimi, fizičnimi dejstvi, o katerih izreka trditve pripovedovalec, medtem ko so zasebni univerzumi oseb bolj kot ne zgolj nakazani.

Čas je v teoriji pripovedi še podrobneje razčlenjen od prostora, toda nadrobna naratološka analiza časa v obravnavanih dveh Veritijevih besedilih bi preseгла okvire tega prispevka, ki skuša predvsem opozoriti na nekatere osnovne pripovedne in žanrske značilnosti hagiografije v prvi tretjini devetnajstega stoletja. Med različnimi pristopi z obsežno in nepoenoteno terminologijo se bomo zato pragmatično omejili le na nekaj ugotovitev, izhajajočih iz razlikovanja med časom zgodbe (ta je relativna kategorija in se vzpostavlja v razmerju z ostalimi elementi pripovednega sveta) ali tudi zgodbenim časom in časom diskurza (ta čas je čas pripovedovanja, ki ga določa besedilo) ali tudi pripovednim časom. Če opazujemo razmerje med njima, lahko vidimo, da si dogodki v pripovedi o svetem Antonu sledijo kronološko, v časovnem zaporedju, ki ustreza biografskemu modelu (ta pa ustreza prostorskemu modelu poti) in pokriva sto pet let njegovega življenja brez pogledov naprej ali nazaj, seveda pa z nekaj scenami in mnogimi povzetki ter izpusti, tako da lahko nekaj strani dolgo besedilo zajame življenje od rojstva do smrti. V pripovedi o sveti Perpetui, Feliciti in ostalih mučencih (ti so Rivokat, Saturnin, Sekondol in Satur) v časovnem zaporedju načeloma prav tako ni večjih odstopanj od biografskega modela – z izjemo zgoraj omenjenega namiga na Perpetuino prihodnjo usodo. Pač pa je v primerjavi s pripovedjo o svetem Antonu mogoče opaziti večjo časovno zgoščenost dogajanja na okoliščine njihovega mučeništva: prevladujejo torej scene in povzetki.

4 Zaključek

Sklenem lahko, da slovensko literarno zgodovinopisje v uvodoma prikazani debati med Kmeclom in Kosom kljub očitkom o skromni razvitosti ni docela spregledalo pripovednih potez Veritijevih svetniških življenjepisov, za »polnopravno« umestitev v kanon pripovedne literature pa je bila moteča predvsem njihova didaktičnost. Novejši sistemski pogled na slovensko nacionalno literaturo je do prej obrobnih

literarnih podsistemov bolj vključujoč. V članku sta didaktičnost in pripovednost Veritijevih besedil v dveh izbranih hagiografijah, *Sveti Anton, dubovni oče pušavnikov* in *Sveti Perpetua, Felicita in tovarši, marterniki*, osvetljeni prek žanrskih značilnosti hagiografskega diskurza, kakor ga je opredelil Marc Van Uytfanghe; podrobnejša analiza izbranih besedil s pomočjo osnovnih naratoloških kategorij (pripovedovalec, oseba ali lik, karakterizacija, pripovedovanec, perspektiva, govor in misli oseb, dogajanje oziroma dogodki, prostor in čas) pa izriše še obrise različic biografskega modela prostora in časa. S tem vnovič pritrdi tistim, ki so že doslej opozarjali na pripovednost Veritijevih svetniških življenjepisov ter na vlogo in pomen hagiografij v zgodnjem razvoju slovenske pripovedne literature.

Viri in literatura

- Juanita FEROS RUY, 2008: Introduction: Approaches to Didactic Literature—Meaning, Intent, Audience, Social Effect. *What Nature does not Teach: Didactic Literature in the Medieval and Early-Modern Periods*. Ur. Juanita Feros Ruys. Turnhout: Brepols. (Disputatio, 15). 1–37.
- Matjaž KMECL, 1972: Nekaj tem iz razvoja slovenske pripovedne proze. *Slavistična revija* 20/2. 207–235. Dostop 8. 8. 2022 na PDF (dlib.si).
- Matjaž KMECL, 1974: Ciglerjeva *Sreča v nesreči*. Janez Cigler: *Sreča v nesreči*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 91–114.
- Matjaž KMECL, 1975: *Od pridige do kriminalke: Ali o meščanskih začetkih slovenske pripovedne proze*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Alenka KORON, 2019: Pripovedni prostor v romanu Iana McEwana *Sobota*: Naratološka perspektiva. *Razgledi na tuje*. Ljubljana: LUD Literatura. (Zbirka Novi pristopi, 73). 121–140.
- Janko KOS, 1981: Začetki slovenske pripovedne proze in evropska tradicija. *Slavistična revija* 29/3. 233–258. Dostop 8. 8. 2022 na PDF (dlib.si).
- Janko KOS, 2001: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Monika KROPEJ TELBAN, 2021: *Pripovedno izročilo: Razvoj in raziskovanje*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Uri MARGOLIN, 2009: Narrator. *Handbook of Narratology*. Ur. Peter Hühn idr. Berlin in New York: Walter de Gruyter. 351–369.
- David MOVRIN, 2016: Evropska hagiografija med Bogom in narodom. *Kulturni svetniki in kanonizacija*. Ur. Marijan Dovič. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 79–89.
- Marie-Laure RYAN, Kenneth Foote in Maoz Azaryahu, 2016: *Narrating Space / Spatializing Narrative: Where Narrative Theory and Geography Meet*. Columbus: The Ohio State University Press.
- Marijan SMOLIK, 1997: Pregled slovenskega hagiografskega slovstva. *Zbornik ob sedemdesetletnici Franceta Bernika*. Ur. Jože Pogačnik. Ljubljana: ZRC SAZU. 497–514.
- Marijan SMOLIK, 2000: Veriti, Franc. *Enciklopedija Slovenije* 14. Ur. Marjan Javornik. Ljubljana: Mladinska knjiga. 189.
- Marc VAN UYTFANGHE, 1993: L'hagiographie: un »genre« chrétien ou antique tardif? *Analecta Bollandiana*, 111. 135–188.
- Marc VAN UYTFANGHE, 2011: L'origines et les ingrédients du discours hagiographique. *Sacris erudiri*. 50. 35–70.
- Franc VERITI, 1831. *Shirljenje svetnikov in preštanni godovi: Perve bukve*. Ljubljana: Joshef Blasnik.

Andrejka ŽEJN, 2021: *Izbodišča slovenske pripovedne proze: Dvestoletna tradicija slovenske pripovedne proze: Od sredine 17. do sredine 19. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC. Dostop 8. 8. 2022 na <https://ispp.zrc-sazu.si/>.

SUMMARY

This article initiates with a presentation of a few decades-old literary-historical debate between Matjaž Kmecl and Janko Kos about Franc Veriti, who was already mentioned in earlier traditions as one of the founders of Slovenian narrative prose. It assumes that the didactic nature of Veriti's works was a fundamental obstacle for placing these works in the canon of Slovenian national literature for both literary historians. A more recent systemic view of the beginnings of Slovenian narrative prose (Andrejka Žejn) is more inclusive concerning the previously marginal literary subsystems. In the article, the didacticity and narrative nature of Veriti's texts in two selected biographies, *Saint Anthony, spiritual father of the hermits* and *Saint Perpetua, Felicity and companions, martyrs*, are illuminated regarding the genre characteristics of hagiographic discourse, as defined by Marc Van Uytvanghe. A more detailed analysis of the selected texts with the help of basic narratological categories shows that the narrator in the texts is covert and reliable and does not address the narratee explicitly. The perspective is mostly external, alternating between panoramic and scenic, which depends on the loud speech of the characters, the latter being an element of fiction in the narratives. The characterization is stylized according to the genre characteristics of hagiographic discourse. At the macro level of spatial organization, biographies are a path, or a chronological record of important spaces, which are not plastically drawn; time is mostly linearly chronological and defined by the reign of the concurrent Roman emperors. The comparison between the two hagiographies also outlines the versions of the biographical model of space and time. A more detailed analysis therefore once again shares the opinion with those who have already pointed out the narrative nature of Veriti's saints' biographies and their role in the early development of Slovenian narrative literature.

